Бранислав Нушич

АВТОБИОГРАФИЯ

ПРЕДГОВОР НА АВТОРА

Аз мисля, че изобщо е излишно да се пише предговор към автобиография. Ако човешкият живот има някакъв предговор, той е от такова интимно естество, че за него изобщо не се пише. Но на мен предговорът ми е необходим, за да оправдая начинанието си да напиша автобиография – работа, с която обикновено се занимават само пропаднали политици, изгонени владетели, безделници-пенсионери, бивши дворцови дами и членове на Академията на науките. Ето на това оправдание аз ще посветя предговора си.

Преди време срещу мене бяха започнали цяла хайка. Всичко живо, което беше хванато от крастата да пише, започваше да се чеше о мене и аз

бях станал нещо като домашно упражнение за всички ония, които, разбира се, започваха своите литературни упражнения с критика. Всички те доказваха шумно, че у мене няма нито духовитост, нито талант. След като ми създадоха по тоя начин известна репутация на човек, лишен от духовитост и от талант, започна да се шушука, че тая репутация била достатъчна квалификация за мен да бъда избран за член на Академията на науките и изкуствата и че всеки момент вече мога да очаквам това да стане. И тъй като всеки академик е длъжен да си напише автобиография, то аз реших да събера, докато е още време, материалите за своята. Защото на нашите академици за тази работа са им необходими по няколко години, а има и такива, които така си и умират, без да довършат това толкова велико и важно дело, поради което днес нищо не знаем нито за техния живот, нито за научната им дейност – ето от тия съображения се ръководех, когато започнах да пиша тая книга.

Описанието на своя живот започвам с рождението си, защото смятам, че това е най-естественото начало. Изхождайки от тоя факт, аз не се впускам в описание на всички ония неща, които са предхождали моето раждане, понеже за тях вероятно няма и никакви сведения. Автобиографията завършвам с женитбата си, защото намирам, че след женитбата си човек всъщност няма вече автобиография.

Впрочем времето от рождението до женитбата представлява в човешкия живот един период (с много подпериоди) – горе-долу както в историята времето от появяването на сърбите на Балканския полуостров до гибелта на сръбското царство на Косово се брои за един голям период с много подпериоди. И в човешкия живот периодът от рождението до женитбата може също да бъде наречен „период от появяването до гибелта“, така както и следващият период и в живота, и в историята с пълно основание може да се означи като „период на робство и страдания“.

Затова и аз се спирам само на първия период – от появяването до гибелта. Описанието на останалата част от моя живот съм предоставил на един мой приятел, извънредно талантлив и порядъчен господин, за когото съм уверен, че нищо не предава така, както е станало, а винаги го допълва, докарва и замазва, стремейки се всячески да го разкраси. Такива хора са много подходящи за биографи на писатели и на хора на изкуството, защото в техните биографии по принцип всяко нещо се разкрасява, за да изглежда великият покойник в очите на потомството колкото се може по-възвишен и по-благороден. Биографите на писателите и на хората иа изкуството в това

отношение много приличат на модистките и на шивачките. И те се ръководят от шивашкия принцип „Това ви отива отлично“ и по него кроят и дотъкмяват биографията на великия човек, така че тя да му подхожда колкото се може по-добре. Ако дамата има лоша фигура, шивачката ще направи хиляди джувки, за да я прикрие, а ако писателят има лошо минало, биографът ще измисли хиляди анекдоти, за да го замаже; ако дамата е малко гърбава, шивачката ще измисли такава кройка, че това да не личи, а ако творецът е с малко гърбав морал, биографът ще измисли такива обяснения, че неговите пороци ще изглеждат като добродетели.

Спомням си например един случай, на който бях свидетел и който след това четох, преработен в една биография.

Една сутрин, мъртвопиян, поетът Н. Н. срещна своя бъдещ биограф. В живота си великият покойник често се напиваше като свиня, но тоя път така се беше нарязал, че не можеше дори да си намери къщата.

– Слушай, приятелю – каза той, олюлявайки се, и се облегна с цялата си тежест на своя бъдещ биограф, – ония свини, дето пиха с мене, ме оставиха и сега няма кой да ме отведе у дома. А аз, виждаш ли, бих могъл да намеря Голямата мечка на небето, но къщата си хич не мога да намеря.

Ето как гласеше тоя епизод в биографията („Спомен за покойния Н. Н.“):

„Срещнах го едно утро печален и посърнал. Челото му беше мрачно, а очите, същите ония очи, които така дълбоко проникваха в човешката душа, имаха някакъв странен израз и бяха пълни с болка и упрек. Когато се доближих до него, той се облегна на рамото ми и каза:

– Лутам се, лутам се из живота, защото всички приятели ме напуснаха. О, за мене е по-лесно да намеря небесните пътища, отколкото път в живота. Чувствувам се самотен. Отведи ме, отведи ме!“

Тук биографът даваше обширен коментар, обяснявайки дълбочината на тия думи на покойника.

В биографията на един художник прочетох, че приживе той имал големи неприятности вследствие конфликта, възникнал между остарелите възгледи на нашето общество и неговото възвишено изкуство. Това се отразило дори върху неговото творчество. От портрети с рембрандовски колорит и маниер, от композиции с богата фантазия той изведнъж преминал на пленерна живопис, пълна със слънце и светлина. На мен ми бе известен един от тези конфликти между неговото възвишено изкуство и застарелите възгледи на обществото. Той живееше у един шивач, който за

четиридесет динара месечно му даваше освен квартира всяка сутрин и по едно кафе и гладеше безплатно панталоните му. За да се отблагодари за това внимание, той нарисува портрет на шивача и на жена му. По тоя повод вероятно между тях възникнала малко по-тясна близост и оттогава жената на шивача започнала да му служи за модел. И кроячът ни най-малко не се смущавал, когато заварел жена си в поза на Атина Палада с театрален шлем на глава и с копие в ръка. Но когато веднъж ги заварил: нея – в позата на спартанската царица Леда (Леда – според гръцката митология жена на спартанския нар Тиндарей, прелъстена от Зевс, който ѝ се явил в образа на лебед, когато се къпела.), а художника край нея – в ролята на лебеда, остарелите възгледи на нашето общество заговорили в него. Тогава, без да иска да знае, че влиза в конфликт с възвишеното изкуство, шивачът така натупал лебеда, както може да стори това само човек с остарели възгледи. Със същата ютия, с която всяка сутрин му гладел панталоните, той му изгладил ребрата, а с шивашката игла марка „Сингер и сие“ така го надупчил, че художникът трябвало да лежи шест седмици в болницата. Оттогава той съвсем изостави портретите и композициите и се отдаде на пленерна живопис, използувайки за модели кози и жребчета, сигурен, че по тоя начин няма да влезе в конфликт нито с остарелите възгледи па нашето общество, нито с ревнивите шивачи.

Същото нещо, само малко по-иначе, се случи с един композитор. В биографията му прочетох, че след първите силни и емоционални композиции в творчеството му настъпил известен застой, след което той започнал да композира черковна музика. Биографът обясняваше тоя застой с неуспешния брак на композитора, когото бившата му съпруга не могла да разбере. Композиторът трябвало да подготви една певица за соловата сопранова партия в една негова композиция. Тая подготовка продължила малко по-дълго и накрая, изглежда, певицата добре възприела даваните ѝ уроци. Но жената на композитора съвсем не могла да ги възприеме. И вместо овации и букети, които очаквала певицата на концерта, на генералната репетиция жената на композитора счупила в главата ѝ новия си чадър. След тая случка настъпил застой в дейността на композитора поради това, че жена му не могла да го разбере достатъчно добре. По-късно композиторът преминал към черковна музика, но не толкова от религиозни чувства, а защото обещал на членовете на духовния съд да композира нова литургия, ако решат бракоразводния процес в негова полза.

Ето така се кроят биографиите на великите хора, така се пишат биографии в крояшката работилница за биографии. И в това е добрата страна на тия биографи, страна, която историята на литературата широко използва. Но биографите имат и една лоша страна, която на всяка цена трябва да се преодолее или поне да се ограничи. Те имат обичай след смъртта на някой известен човек да се вмъкват в къщата му и с полицейско усърдие да тършуват в чекмеджетата, да преравят всички хартии и хартийки, които могат да се намерят в дома му. Но и това не им стига – те започват истинско съдебно следствие. Събират отвсякъде писма на покойника, училищните му свидетелства, квитанции и всякакви други документи и след това с търпеливостта на страстни изследователи ги дешифрират, коментират, обясняват, разместват думи, преместват изречения и в края на краищата въз основа на новите данни така разкрасяват покойника и така обръщат наопаки написаната му вече биография, че тя започва да прилича просто на обърнато палто с нова кадифена яка и нова подплата, чийто горен джоб е преминал от лявата страна на гърдите на дясната. Впрочем трябва да се има пред вид, че в тези биографски кроячници не само се кроят нови биографии, но и гладят, вадят им лекета, обръщат ги и ги кърпят, ако на някоя от тях се появи дупка. Спомням си например биографията на един наш заслужил и известен учен, професор Стоян Антич. Тя беше написана още на времето си съвсем благоприлично и самият покойник, който я бе прочел още приживе в един календар, нямал, както чувах, никакви възражения. Според тая биография покойникът е роден през 1852 г. в Петровац. Майка му се казвала Ангелина, а баща му Милко бил търговец на свине. Стоян завършил първоначално училище в Петровац, прогимназия в Пожаревац, а гимназия и университет в Белград. Понеже по специалност бил естественик, щом станал учител, назначили го да преподава немски език и гимнастика. В тия области той развил такава дейност, че дори написал обстойна научна студия за следите на сръбския език в санскритски. Но двадесет години по-късно, след като биографите му се бяха добрали до разни негови лични писма, аз прочетох съвсем друга негова биография, написана въз основа на „нови податки“. Според тая нова биография покойният се наричал не Стоян, а Спиро. Той погрешно носел името Антич, защото истинското му презиме било Николич. Ангелина се е наричала неговата мащеха, а майка му се е казвала Мария. Баща му се наричал не Милко, а Мият и не бил търговец на свине, а поп. Покойният

Спиро се родил не в Петровац, Пожаревацки окръг, а в Раковац, Ягодински окръг. Прогимназия е учил не в Пожаревац, а в Ягодина. В Белградския университет той не е учил, защото е завършил земеделско училище в Кралево. Като учител той не е преподавал немски език и гимнастика, а вероучение и нотно пеене. Покойният е написал студия не за следите от сръбския език в санскритски, а за влиянието на горите върху климата.

Уверявам ви, не би ме учудило, ако биографите докажат въз основа на събраните данни от писма и другите автентични документи, останали след смъртта на някой велик човек, че покойникът изобщо не е съществувал. Какво ли не са способни да намерят тия биографи в личните писма на покойника, и особено в ония, които е написал, преди да е предполагал, че ще стане велик покойник. Защото, когато някой стане велик, той, разбира се, разкрасява и писмата си така, че да могат да се публикуват – също както една жена, след като си спечели име на хубавица, се гласи така, че да може да задържи тази си репутация. Четох например едно писмо от един голям човек, академик, в което той иска от наемателя си да му плати наема. В него той пишеше, че животът от материална гледна точка наистина е отвратителен, че ежедневните грижи тровят великите души и още много други афоризми за живота. Цялото писмо бе написано с оглед, че евентуално ще бъде отпечатано. След множество такива тъжни разсъждения за живота следваше фразата: „Но в живота съществува известен ред, от който не може да се отклоним.“ Изхождайки от тая мъдрост, той искаше от своя наемател наема за три месеца. Наема, разбира се, той получи едва след като срещна лично наемателя, напсува го устно до пето коляно (това не може да се напечати) и го заплаши, че ще го пребие като куче.

Друг един велик мъж, опасявайки се, че писмата му може да видят бял свят след смъртта му, винаги ги завършваше с фразата: „След прочитането на настоящото, моля да ми бъде върнато обратно.“ Това се превърнало до такава степен в навик за него, че веднъж, подписвайки разписка за хонорар, написа накрая: „След прочитането на настоящото, моля да ми бъде върнато обратно.“ Познавах едни виден наш учен, у когото страхът да не остави писмени следи след смъртта си се бе превърнал в истинска мания. Той се беше отказал да пише каквото и да било и умря като признат учен, без да е написал нито ред през живота си.

Ето това са главно хубавите и лоши неща, които могат да се случат, когато човек се остави да стане жертва на биографите. Затова не е ли по-

добре да си напишеш автобиография и да избегнеш по тоя начин всякакви възможни случайности.

Но аз ще бъда нескромен, ако кажа, че единствено горните съображения ме накараха да напиша автобиографията си. Преди всичко тези съображения не могат да бъдат единствени, понеже аз не се смятам за велик човек и от тая страна съм сигурен и спокоен, убеден, че моите лични писма по-добре ще послужат вероятно на зарзаватчиите за правене на кюляфи, отколкото на биографите като източник за податки.

И ако при все това аз написах тая книга, то е само защото исках да отбележа с нея шестдесетгодишнината си и обръщайки се сега назад, обхождайки с поглед близкото и по-далечно минало – да се върна чак до далечната младост – най-скъпите дни от живота. И макар че ми е известна мъдрата мисъл на френския писател Ги дьо Мопасан, че „няма нищо по-страшно от това стар човек да се рови в младостта си“, аз го правя под действието на същия оня импулс, който възкресява пред очите на удавника само за няколко минути преди смъртта цялата картина на миналото чак до далечната младост.

Но не за да оплаквам миналото, се обръщам аз назад. Напротив, обръщам се, за да се посмея с оня смях, за който с най-голямо основание именно сега може да се каже: „Който последен се смее, най-добре се смее“.

Трима из една душа поехме ние още от първия миг след моето раждане пътя на живота. Когато за първи път съм се засмял в майчините скути, от тоя смях съм се родил аз и съм поел своя път в живота; когато за пръв път в майчините скути сянка на грижа е легнала на челото ми, от тая грижа съм се родил пак аз и съм поел своя път в живота; когато за пръв път в майчините скути съм заплакал, от тоя плач съм се родил пак аз и съм поел своя път в живота.

Пътищата ни бяха различни.

Оня, който се роди в първия ми плач, прекара живота си в сълзи. Само беди и неволи срещна той в света. Всичко му изглеждаше мрачно, небето за него бе винаги покрито с облаци, земята – оросена от сълзи. Той съчувствуваше на всяка мъка, болеше го всяка неволя, страдаше с всяко нещастие. Той плака над чужди неуспехи и ля сълзи над чужди гробове.

Оня, който се роди от моята първа грижа, премина живота под бремето на тежки грижи и грохна под тях. Той ту се тревожеше за правилния ход на слънцето, ту го измъчваше мисълта, защо земята не се върти в обратна посока, защо реките са криви, моретата – дълбоки,

планините – високи. С дълбоки бръчки на чело той се спираше пред всяко явление и отдаваше всичките си сили за неговото решение, задълбочаваше се във всеки проблем, изправяше се срещу всяка трудност И така вървеше в живота, превивайки се под бремето на грижите.

Оня, който се роди от моя първи смях, премина живота с усмивка на уста, гледайки на всичко с весел поглед и ведра душа. Той се смееше и над недостатъци, и над добродетели, защото често добродетелта е много по-голяма слабост, отколкото всеки друг недостатък. Той се смееше и над високопоставения, и над унизения, защото високопоставеният често е по-низш духом, отколкото оня, когото гледа отвисоко. Той се смееше и над глупостта, и над мъдростта, защото мъдростта много пъти е сбор от човешки глупости. Той се смееше и над лъжата, и над истината, защото много пъти за хората истината е по-тежка от лъжата. Той се смееше и над правдата, и над заблуждението, защото правдата е често по-нетрайна от заблуждението. Той се смееше и над любовта, и над омразата, защото любовта често е по-егоистична от омразата. Той се смееше и над скръбта и радостта, тъй като скръбта често бива престорена, а радостта – много рядко. Той се смееше е над щастието, и над нещастието, защото щастието е винаги измамно, а нещастието – никога. Той се смееше и над свободата, и над тиранията, защото свободата е често само гола фраза, а тиранията винаги е действителност. Той се смееше и над знанието, и над невежеството, защото знанието има предел, а невежеството е безпределно. Той се смееше над всекиго, над всичко, смееше се, смееше се, смееше се …

А когато изтекоха пълни шест десетилетия (това било, казват, средната продължителност на човешкия живот), срещнаха се тогава трима пътници, събраха се пак в същата душа, от която бяха поели в живота, и си дадоха равносметка за онова, което бяха видели по света през своя дълъг път.

Пръв заговори оня, който бе носил грижите на целия свят:

– Изморих ума си и изтощих душата си от мъка по хорските неволи.

– Освободи ли поне хората от тях, та да им стане по-леко?

– Не, защото грижата е неразделен спътник на човека. Тя е предпоставка за човешкия напредък. Убедих се, че е истински грях спрямо човечеството да му се отнеме грижата.

– А опозна ли поне живота през своя дълъг път?

– Не, не можах глава да вдигна от грижи.

След него думата взе оня, който цял живот бе проливал сълзи:

– Очите ми изтекоха от плач и душата ми се превърна в пустиня от скръб по човешките страдания!

– И можа ли поне да изкупиш човешките мъки?

– Не, страданието си остана между хората, защото, казват, животът е страдание и без страдание няма живот.

– А опозна ли поне тоя живот?

– Не, сълзите замъглиха очите ми и аз не можах нито да видя, нито да разбера нещо.

Взе думата и третият, който цял живот се бе смял:

– Устата ме заболяха от смях – толкова смешно има сред хората и в живота им. Колкото повече опознавах живота, колкото по-отблизо опознавах хората, толкова повече се смеех. Дори и сега, на стари години, когато се обръщам назад, умирам си от смях.

На този, третия, които, смеейки се в живота и над живота, извървя своя жизнен път, на него възлагам аз да напише страниците иа тая моя юбилейна книга, защото единствен той е видял живота.

ОТ РОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВИЯ ЗЪБ

Макар че смъртта е единственият най-достоверен факт в живота на човека, все пак всеки, който пише автобиография, обикновено избягва да започне с нея. Така че и аз ще трябва да се примиря с този общоприет обичай и да започна от рождението, при все че именно то често пъти е спорен факт в живота на човека. В моята биография например дълго време не беше изяснен въпросът за годината па моето рождение и едва накрая се установи, че съм се родил на 8 октомври 1864 година.

Предишните твърдения на моите биографи, че съм роден през 1866 година, отпаднаха благодарение старателните изследвания на господин проф. Миленкович. Първото твърдение на моите биографи почиваше на открити документи, според които аз съм завършил първи прогимназиален клас през 1878 година. Предполагайки, че съм тръгнал на училище на седем години и съм завършил четирите първоначални класа и първия прогимназиален на дванадесет години, те заключаваха, че съм се родил през 1866 година.

За да разреши спора, господин Миленкович се впусна в издирване на по-стари архиви, прерови всички стари училищни протоколи и установи неоспоримия факт, че в първи прогимназиален клас аз съм престоял цели три години, от което може да се извади заключението, че съм се родил в 1864 година. Аз изказвам благодарност на господин професора, че разясни тоя въпрос, та сега той на всички ни е ясен и никой няма вече да изпада в заблуждение.

Ще спомена само между другото, че в същата година, когато аз съм се родил, е умрял Вук Караджич (Вук Караджич (1787–1864) – бележит сръбски възрожденски деец, реформатор на сръбския литературен език, създател на съвременния сръбски правопис и прославен събирач на народни песни.). Това очевидно е случайност, тъй като аз никога не съм имал претенции да умре някой литератор, за да ми направи място в литературата. Но все пак тая случайна връзка между мен и Вук Караджич ме изпълваше някога с гордост и на младини просто горях от желание някой да ми счупи крака, мислейки, че е достатъчно да бъдеш куц, за да станеш Вук. Веднъж дори без малко не ми счупиха и двата крака, но не за да удовлетворят литературните ми амбиции.

Искам между другото да обърна внимание върху още нещо. По времето на моето рождение и дори малко по-рано сред народите на Балканския полуостров се е зародила идеята за сближение и обединение, за да могат те с дружни сили да се захванат за общото освободително дело. Изглежда, че аз съм бил нещо като пръв опит на това сближение, тъй като представлявам един вид живо въплъщение на единството на балканските народи. И ако не бях задължен на сръбската народност за млякото, с което съм закърмен в първите си детски дни, кой знае дали днес не щях да бъда вече застрелян като гръцки министър, или дали нямаше като фалшив румънски княз да пилея по световните курорти парите на стари френски вдовици. А може би, поддържан от разни чужди държави, щях да водя чета кръвожадни бандити по албанските планини, очаквайки удобен момент, за да съставя министерски съвет от бандата си.

Спор има не само за датата, но и за мястото на моето рождение. Едни биографи сочат като мой роден град Белград, а други – Смедерево. Цялата бърканица произлиза от това, че и двата града се отричат от мене, нито един не признава, че съм се родил в него и всеки ме прехвърля на другия. По тоя въпрос не мога да се позова на паметта си, но от близките си знам някои подробности, които изясняват работата. Баща ми е бил заможен белградски търговец, но точно по времето, когато съм се родил аз, той фалирал, събрал остатъка от имуществото си – в това число и мен – и се

преселил в Смедерево. Цял живот няма да му простя това аз – да ме накара да се родя като син на богат баща и после, след като вече съм роден и не мога да се върна назад, да ме постави пред свършения факт, че съм кръгъл сиромах. Още повече, че при толкова деца той можа да избере тъкмо мен, за да си направи тая лоша шега.

Щом става дума за баща ми като шегаджия, трябва да добавя, че и моите по-далечни предци, по всичко личи, са били шегаджии. Това мога само да предполагам, защото за дедите си зная твърде малко. Зная само, че те не са носили същото фамилно име, което нося аз. И досега не е известно кое е истинското ми презиме и бог знае чие е това, което нося днес. Възниква следователно интересният въпрос: Кой от моите предци и при какви обстоятелства е забравил презимето си? Знае се, че един мой роднина забравил презимето си, когато навършил двадесет години и военното окръжие започнало да се интересува за него. Добре, това вече разбирам, но тая причина не е могла да съществува, когато и онзи мой прадядо е забравил презимето си. За да разгадая тази загадка, ми остава следователно само предположението, че някой мой прадядо е умрял някъде в чужбина, и то под чуждо име, т.е. с фалшив паспорт.

Винаги, когато размишлявам върху тая подробност от моята биография ми се струва, че сигурно представлява страшно весела шега да умреш под чуждо име. Покойният навярно изпитва особено удоволствие, че е успял да подведе останалите да го погребат под чуждо име. Колко различни усложнения, кое от кое по-интересно, може да предизвика това! Виждайки се понякога в подобно положение, аз предварително се наслаждавам само като си представя объркването на моите кредитори, които дори и мъртъв биха ме смятали за свой длъжник (макар че и приживе за тях аз съм бил винаги мъртъв), или положението, в което ще се намери жена ми, която, макар и истинска вдовица, няма да може да бъде вдовица; наслаждавам се и като си представя положението и на учителя Сима Митрович, който вече няколко години със злобно удоволствие си записва мисли за надгробната реч, която ще произнесе пред черквата на погребението ми. Представям си още много и много такива объркани и заплетени положения.

Родил съм се в една стара къщичка недалеч от Белградската катедрала. По-късно тая къщичка бе заличена от лицето на земята и на нейно място днес се издига голямата сграда на Народната банка. Така че точно там, където е била стаята, в която съм се родил, днес се намират

банковите трезори. И ако сега се яви, да кажем, едно благородно поколение и поиска да означи с паметна плоча мястото, където съм се родил, то надписът „Тук е роден…“ и т.н. трябва да се постави на Народната банка точно над сутеренните прозорци с дебели железни решетки, където са трезорите със златното банково покритие. Представете си само до какво заблуждение би довело това някой мой бъдещ биограф, който въз основа на тоя факт ще доказва може би, че съм извънбрачно дете, родено от незаконната връзка на директора па Народната банка с вдовицата на портиера. За да спаси директора от един скандал, който би могъл да се отрази зле дори върху банковия кредит в чужбина, вдовицата на портиера, по решение на управителния и контролния съвет на банката, се скрила между касите със златното банково покритие. Тук тя ме родила и ме пъхнала в едно хранилище, тук ме открила по-късно една комисия за проверка на държавните ресурси и ме внесла в баланса, в графата за приходи. „Излязъл от хранилището на Народната банка, носещ подписа на нейния управител – за него, разбира се, не бе трудно да запази висок курс в живота“ – така приблизително би завършил своите разсъждения моят бъдещ биограф. Но, както изглежда, у нас, слава богу, скоро няма да се появи едно такова признателно поколение, така че аз съм осигурен от подобно недоразумение в биографията ми.

Роден съм в полунощ, поради което в биографията ми не би могло да се каже: „Той видя белия свят на 8 октомври 1864 г.“, а „Той видя светлината на свещта на 8 октомври 1864 година“.

Още с първата си стъпка в живота съм предизвикал суматоха в къщи, без да имам за това някаква лична вина. Бабата, която бдяла над леглото на майка ми, подкрепяйки се с ром, съобщила, че новороденото е момиче. Като чул това, баща ми плюнал, почесал се зад ухото и изпсувал, което аз тогава не съм разбрал поради още недостатъчно познаване на майчиния език. По-късно установих, че баща ми бе напредничав човек и силно ненавиждаше онзи остатък от варварските обичаи момичето да дава зестра.

Никога, дори и по-късно, не съм разпитвал как бабата е могла да сгреши и да ме провъзгласи за момиче. Смятам, че това е станало от разсеяност. Бабата беше стара мома, а за старите моми, казват, такава разсеяност е напълно възможна – да вземат мъжкото за женско и женското за мъжко.

Можете да си представите как се изненадаха всички у дома, когато още на другия ден рано сутринта се установи, че съм бил момче. Бабата

оправдаваше своята грешка с това, че светлината в къщи предната нощ била слаба. Баща ми беше особено доволен от тая корекция, а аз здравата се разгневих на бабата, че си пъха навсякъде носа и че е открила истинския ми пол, убеден, че щеше да бъде много по-добре за мен, ако си бях останал в женския пол. Аз съм плодовит писател, а щях да бъда вероятно и плодовита жена, така че досега щях да имам вече комплектно издание на своите събрани произведения, което като писател ето и до днес още нямам.

Тогава бабата установи също, че съм закъснял с раждането си цели седем дена. Не знам според кое разписание е трябвало да пристигна седем дена по-рано, но знам, че тоя факт аз цял живот считах за своя трагедия. Представете си само, моля ви се – дебют, първо излизане на сцената, първо явяване в живота, и то със закъснение от седем дена, при това по време, когато не съществуваха още нашите държавни железници. Освен това – както вече споменах по-горе – баща ми беше богат човек и фалира тъкмо в дните около моето раждане. Значи, ако не бях закъснял със седем дена, щях да се родя като син на богати родители. А сега ми се струва, че приличам на човек, който, поканен на богат и пищен обяд, пристига с цял час закъснение, след като всичко е изядено, и му предлагат да му сварят три яйца, а отгоре на всичко и любезно го питат рохки ли ги иска, или преварени.

Смятайки това закъснение за най-голяма трагедия на своя живот, по-късно аз все разпитвах не може ли някак да се вземе обезщетение от съдбата, т.е. не може ли да се набави някак си тази загуба от седем дена, причинена ми от това закъснение.

– Може, с камфор! – утешаваше ме моят домашен лекар.

– Как с камфор?

– Ей така – като дойде време да умирате, ще ви инжектираме малко камфор и ще ви продължим живота с тия седем дни, които сте изгубили при раждането си.

След като лекарят ме утеши по тоя начин, аз станах най-преданият почитател на медицината, възхитен от нейния напредък, благодарение на който тя има възможност да предлага на хората такива богати морални обезщетения. Но въпреки тая утеха продължава да ме тревожи мисълта, че моето седемдневно закъснение, което ми попречи да се родя като син на богати родители, може би е някакъв непреодолим фатум, който тегне над мене. Имам предчувствието, че към края на живота ми може да се случи лотарийният ми билет седем дена след смъртта ми да спечели най-

голямата печалба. И тогава хората ще кажат, че не само съм закъснял да се родя със седем дена, но съм и умрял седем дена по-рано. А това би било най-жестоката ирония на съдбата.

Кръщението си почти не помня. В паметта ми са останали само откъслечни спомени за този обред. Така например спомням си, че когато попът изля върху мен, така както си бях гол, цяло котле студена вода, аз го напсувах на ум с такъв нехристиянски израз, че той съвсем не може да се вземе като мое първо изявление по повод влизането ми в лоното на християнството. Понеже по време на тоя хубав християнски обичай получих хрема, от която ето вече цял живот не мога да се отърва, то мога спокойно да кажа, че аз съм изкихал религията си.

Интересно е да се отбележи и фактът, че появил се веднъж на бял свят, аз бързо свикнах с новата обстановка. Майка ми, баща ми, братята и сестрите ми още от пръв поглед ми се сториха някак си особено симпатични и започнах да се чувствам между тях като у дома си. Още през първите два-три дена, още щом се запознах с домашната обстановка, енергично се залових да внеса известни промени в домашния ред и начин на живот. Реших, че е нездравословно майка ми да спи през цялата нощ, както бе правила дотогава, и започнах да я будя по пет-шест пъти на нощ. Баща си оставях да спи спокойно до среднощ, за да си почине от дневните грижи, обаче ако искаше да продължава да спи и след полунощ, той трябваше да си вземе завивката, да бяга през две стаи, да легне на дивана и да се завие презглава.

Иначе моето ранно детство протичаше доста монотонно. Нищо по-важно не мога да си спомня от тоя период, като изключим някои дребни приключения. Така например веднъж паднах под кревата и цял час не можеха да ме намерят; веднъж глътнах една монета и бях заставен да изпия сто грама рицин (като последица от което и до днес имам развален стомах), а един път пък така се разревах, и то без никакви особени причини, просто напук иа лекаря, който само половин час преди това ме беше прегледал и бе казал, че съм здрав като кремък.

Единственото нещо, което тогава особено ме нервираше, бяха семейните съвети, които редовно ставаха около люлката ми. Постоянна тема на разговорите, които се водеха тук, беше въпросът на кого приличам. Аз лично бях убеден, че не приличам на никого и на нищо. Имах чувството, че приличам на втасващо тесто в нощви, на което едва по-късно великият хлебар – господ-бог – ще даде форма. Но ония, които се събираха

около люлката ми, по всяка част от тялото ми постоянно намираха нещо ново и непрестанно възклицаваха:

„Леле! Гледай, моля ти се, взел челото на баща си, носа на леля си, на свако си Симо ушите, устата на вуйна си.“ Докато изредят всичко поред.

И така, слушайки постоянно все едно и също, аз започнах в края на краищата и сам да мисля, че съм някакво чудовище, сглобено от различни части, взети от телата на моите многобройни роднини.

По това време се сдобих и с първите си зъби. О, това беше истинска комедия. Умирахме си от смях. Лично аз нямах никакви особени амбиции да се сдобия колкото се може по-рано с първия си зъб, но просто ми омръзна баща ми да пъха пръст в устата ми и постоянно да ми опипва венците.

Щом стана дума за зъбите, трябва да кажа, че благодарение на тях аз се уверих в неточността на анатомията. Защото аз никога не щях да имам тридесет и два зъба, колкото според нея има всеки човек, ако не бях платил на един зъболекар две хиляди динара. От зъбобол страдах постоянно – може би поради това, че баща ми ме прокле, когато от благодарност го ухапах с първия си зъб.

ОТ ПЪРВИЯ ЗЪБ ДО ПАНТАЛОНИТЕ

Разбира се, аз не се задоволих само с първия си зъб, а за късо време накичих венците си с още няколко, което ми даваше вече възможност да произнасям и по някоя дума. Всъщност и преди това аз издавах някакви нечленоразделни звукове, в които майка ми намираше известен смисъл и дори превеждайки ги на гостите, обясняваше какво искам да кажа. Сега това много ми напомня за зеления папагал на госпожа Мила, аптекарката, с която се запознах по-късно. Госпожа Мила имаше един зелен папагал, който, според нейните думи, можел да говори. Щом папагалът закрещеше: „Ла-ра-ро-ра-ро-ра!“, госпожата веднага ни обясняваше, че той казвал „Добър ден!“, а име напрягахме слух и внимание и никак не можехме да разберем подобно нещо. Така и моите първи звукове „ду, му, гу, до, по“ и т.н. майка ми превеждаше като „татко“, „мама“ и т.н. Затова аз не смятам тия първи крясъци за моите първи думи. Първата дума, която казах,

разбирайки добре нейното значение, беше „дай“. И оттогава досега през целия си живот винаги, когато съм казвал тая дума, казвал съм я с ясно съзнание за нейното значение.

Не по-малко важно е, че след първите зъби, в края на първата година, аз вече се изправих на краката си и започнах да ходя. Трябва да призная, че най-напред ходех на четири крака. Казват, че за да се изправиш на два крака, по-напред трябва да вървиш на четири или с други думи, за да може човек да се изправи в живота, трябва преди това да пълзи – също както трябва най-напред да приклекне оня, който иска да скочи. Не зная наистина дали това пълзене, с което човек започва своя жизнен път, всъщност не е известна подготовка за бъдещия му живот. Или може би съдбата така е отредила, че тогава, когато човек е най-искрен, когато не умее да лицемери, когато човек е най-близък до човека, точно тогава да влиза в живота на четири крака.

В периода на прохождането най-важното събитие беше прощъпалникът – оня хубав обичай да се разчупва погача над главата на детето, когато проходи. Преди да разчупят погачата, върху нея нареждат разни предмети, слагат я пред детето и го оставят само да посегне. Според това за какво се хване то, се правят изводи за неговото призвание в живота. На погачата, която поставиха пред мен, имаше книга, монета, перо и ключ, които символизираха наука, богатство, литература и домашно огнище. Аз, разбира се, хвърлих око на парите (и до ден-днешен не съм изгубил слабостта си към тях). Но в момента, когато пристъпих, за да взема монетата, по някаква магическа сила тя изчезна от погачата. Търсихме я, търсихме и не можахме да я намерим. Едва по-късно се разбра, че когато аз съм тръгнал към погачата и цялото внимание и всички погледи били насочени към моите действия, по-големият ми брат откраднал парите, макар че нямаше никакво право върху това, защото той отдавна бе проходил. Наложи се да сложат друга монета, защото аз нададох такъв писък и вдигнах такава врява, като че ли някой ми е протестирал полица. Тая история крие в себе си известно предзнаменование: и до днес винаги когато посегна към пари, те все някак се изплъзват от ръцете ми.

Времето от прохождането на детето до обуването на първите панталони е най-интересният период в живота на човека. Това е време, когато то не принадлежи нито към мъжки, нито към женски род и затова нашата граматика му е обезпечила убежище в особен, среден род – нещо, което са пропуснали да направят граматиките на много по-големи и

културни народи. Главните отличителни черти на тая граматична форма са: а) съществителните от тоя род могат да се заменят с местоимението „то“; б) съществителните от тоя род, независимо от пола си, носят рокличка и в) съществителните от тоя род носят обикновено едни такива имена, боже опази, че и от тях не може да се разбере кое е от мъжки и кое от женски пол. Такива имена например са: Дуду, Биби, Лулу, Лили, Попо, Цоко, Коко и тям подобни.

Не си спомням как са ме наричали, когато съм бил от среден род, но мога да ви кажа, че в рокля аз се чувствувах особено добре и така привикнах с нея, че и по-късно в живота нито една рокля не можеше да ме смути. И най-главното, за да се увеличи още повече бърканицата, която средният род внася в половете, сам аз дълго време вярвах, може би под влияние на грешката на акушерката, че съм момиче. От това заблуждение ме изведе едно същество, което наричахме Лулу. И до днес не зная как Лулу дойде до това откритие. Спомням си само, че един ден то ми пошепна: „Ти си мъж“, от което аз страшно много се засрамих. И дълго след това, когато срещнех Лулу, кой знае защо, аз винаги се срамувах, че съм мъж.

Казват, че на стари години у човека отново се пробуждат някогашните детски чувства и колкото повече старее, толкова повече се доближава до детския манталитет. Аз забелязвам това и у себе си – поне що се касае до чувствителността. И сега се случва например понякога да ме обхване чувство на срам, че съм мъж, също както някога, когато бях дете.

Цели две десетилетия след като бях захвърлил рокличката, аз срещнах онова малко създание, наречено Лулу, някогашния мой другар в среден род, и виждайки, че то се е превърнало в хубава и приятна дама, извиках с възхищение:

– Благодарение на Вас разбрах, че съм мъж.

Имах още една подобна среща. Запознах се с една необикновено красива и приятна млада жена и от нашия продължителен разговор стана ясно, че сме връстници, че в детинството си заедно сме принадлежали към среден род и сме дружили. Тогава я наричахме Биби. От душа се смяхме, като си спомняхме всички подробности от онова време. Тя също ми каза, че тогава наистина мислила, че съм момиче. Въпреки че с дългите си изгладени панталони и с леко щръкналите си мустаци сега аз представлявах несъмнено съществително от мъжки род, все пак се заех да

разсея всяко евентуално заблуждение у младата госпожа. И тъй като обикновено впечатленията от ранното детство са особено дълбоки и трайни, трябваше да положа особени усилия, за да убедя младата жена, че съм мъж.

В своята бъбривост аз се отплеснах по роклите на младите дами и забравих, че тази глава от автобиографията е предназначена само за ония роклички, които служат за униформа на средния граматически род. Впрочем да се върнем към тия малки роклички, към времето след първия зъб, след първите думи и първите стъпки в живота.

Това е време, когато у човека се явяват първите инстинкти, които след това нито животът, нито възпитанието, пито образованието могат да изкоренят и унищожат. Един от главните между тях е суетността. Тя е съвсем очевидна и прозрачна, защото се явява успоредно с оная простосърдечна искреност, която е така детски мила в тия ранни години, че ти става жално, когато забележиш, че почва да изчезва веднага след първите детски дни.

Навярно познавате оня малък тиранин, който, едва-що сте дошли на гости и сте започнали приятен разговор с неговата млада майка или с най-голямата му сестра, и той вече се провира между коленете ви, опира се о панталоните ви с нацапани със сладко ръце, дига си крачето към вас и крещи: „Аз имам нови буки.“

Вие, разбира се, учтиво и колкото се може по-ласкаво му отговаряте: „Ау, какви хубави буки!“, мислейки, че с това сте завършили целия разговор с него и можете да продължите да беседвате с неговата майка или с по-голямата му сестра. Но вие грешите, малкият тиранин едва-що е започнал своята настойчива акция. Той се хваща с изцапаната си от сладко ръка и за другия крачол на новите ви панталони и пак вдига краче, крещейки: „Аз имам нови буки!“ На вас вече ви призлява, но от уважение към младата майка или най-голямата сестра продължавате да правите любезна физиономия, милвате малкото чудовище по косата и му отговаряте: „Да, да, душичке, видях, много хубави буки, извънредно хубави буки!“ Но пак се мамите, ако мислите, че това му стига и че сега ще ви остави да продължите разговора си с неговата млада майка или с най-голямата му сестра. Не, не, то (среден род) не ще ви позволи вече да кажете нито дума. То ще се покатери на коленете ви, ще седне в скута ви, ще вдигне акробатически краче, ще го поднесе под носа ви и ще иска от

вас да говорите само за неговите обувки и за нищо друго освен за неговите обувки.

Впрочем нима това не е същата тая суета, която по-късно се явява редовно и у човека, само че лишена от простосърдечната детска искреност? Младата госпожа Олга е получила за рождения си ден брилянтни обици и веднага ги е поставила в румените дупчици на ушите си. И когато дойдете да ѝ честитите рождения ден, по време на разговора тя обръща към вас ту едната, ту другата страна на профила си, за да забележите обиците и да изкажете възхищението си. Но ако вие сте толкова невнимателен и не ги забележите, тя на всяка цена ще намери начин да насочи разговора така, че да ви обърне внимание върху тях. Наистина тя не може да вдигне крак и да ви каже: „Аз имам нови буки!“, но затова пък ще насочи разговора, да кажем, към последната премиера. Ще заговори за дълбокия смисъл на проблемите, конто третира пиесата, за прекрасната игра на главната актриса и щом успее да ви въвлече в тоя разговор, веднага ще премине към тоалета па артистката. И ще видите как умно, хитро, отдалече ще подхване нишката, която свършва с нейните обици.

– Все пак – ще ви каже тя – имаше нещо, което не винаги хармонира добре с интерпретацията на образа на главната героиня. Не бих могла да кажа какво е то, не бих могла да го посоча веднага, но чувствувам някакво несъответствие. Може би нещо в тоалета? Често пъти артистите избират тоалети в цвят, който подхожда на лицето им. Но въпросът е дали тоя цвят отговаря и на онова психологическо състояние, което те изживяват в тия дрехи. Представете си весела, темпераментна жена, облечена в черно, или разочарована, убита, съсипана от живота жена в ярка, ефирна рокля. Това не съответства, нали?

– Да, разбира се! – отговаряте вие най-любезно, без да предполагате, че вече сте влезли в капана и сте започнали да лижете смъртоносната примамка.

– После и прическата. Не намирате ли, че във второ действие главната героиня носеше една твърде спретната, зализана, някак си домашна прическа. Нима тук не би стояла по-добре една по-свободна прическа, няколко разпилени кичура, между които да блестят на ушите, да кажем, две брилянтни обици? Нима, нима това нямаше да направи тая глава по-интересна?

Но ако вие и при тия думи не забележите обиците на нейните уши и не изкажете своето възхищение, заради което именно се води целият тоя разговор, тогава, разбира се, тя ще продължи:

– Може би преувеличавам – не зная, не съм компетентна. Има например такива, които смятат, че обиците са остатък от варварството… може би… но все пак трябва да се признае, че са хубав накит. Не намирате ли? – След тия думи нима не ви се струва, че младата дама е вдигнала крак чак до носа ви и ви казва: „Аз имам нови буки!“

Така постъпва младата госпожа. Но същото е способна да направи и нейната госпожа майка, която на всяка цена иска да изтръгне от вас поне думите: „О, госпожо, колко млади биха ви позавидели!“, пък и нейната баба, която би била щастлива да чуе, че тя все още изглежда много добре.

Недейте да мислите, че тая човешка слабост, която се явява между първите слабости на човека още в най-ранното му детство и не го оставя чак до гроба, а понякога и след смъртта му, е присъща само на женския пол. Поетът, който ви чете своето произведение с молба за „искрено мнение“, имайки пред вид, разбира се, че то ще бъде благоприятно; държавникът, който пише статии за своите успехи в подкупен от него вестник; контето, което се възхищава от себе си пред огледалото и натрапчиво иска и вие да му се възхищавате; военният, който пъчи гърди, за да забележите медала, който и сам той не знае защо е получил, и много, много други — нима всичките не вдигат крак и не крещят: „Аз имам нови буки!“

Що се отнася до мен, в това отношение аз съм бил дори агресивен, поне според думите на моите родители и на всички останали, които помнят моята първа младост. Ако някой гост комуто съм се похвалил с новите си обувки, не ми обърнел достатъчно внимание, аз – казват – съм го замервал с чехлите, с четката, с машата и с всичко от пода, което ми попадне под ръка. И дори не съм имал търпението да дочакам да дойдат гости у дома, за да им се похваля с новите си обувки, а съм сядал направо пред къщната врата на улицата, вдигал съм крак към всеки случаен минувач и съм крещял отчаяно: „Аз имам нови буки!“

Но това не е единственият ми подвиг от времето, когато съм се мотаел в рокличка из къщи и съм навирал носа си във всичко. Аз заварих цяла генерация кукли на сестра ми, които седяха събрани на един прозорец, като компания на жур (жур – дневно събиране и увеселение в частен дом). Добре помня тая отвратителна буржоазна компания. В левия ъгъл на

прозореца, на синя възглавннчка, седеше една сравнително възрастна дама с побеляла коса в широка басмена рокля. На времето си тя не беше толкова беловласа, но още когато за пръв път ѝ бях представен, аз ѝ оскубах черната коса и големият ми брат, за да усмири сестра ми, трябваше да измъкне от татковото зимно палто малко вата и да я залепи на главата ѝ. Макар и с бяла коса, тая дърта дама беше така наплескана с червило, като че ли на бузите ѝ бяха залепени две резенчета варено цвекло. На гърдите си имаше една счупена брошка, чийто камък бе паднал, а в косите ѝ бе затъкната стъклена перла. И по тоалета, и по израза на лицето си тя приличаше на жена на богат лихвар от рода на ония, за които се носят слухове, че са придобили състоянието си по твърде мистериозен начин и за които всички знаят, че са лежали два пъти в затвора – веднъж за умишлен фалит, а втори път, че предумишлено са запалили предварително осигурения си против пожар магазин. Дамата, която седеше до нея, имаше руси разчорлени коси, превързани с червена панделка, и силно изписани вежди. Когато са купили тая кукла, поставена в легнало положение, тя е могла да си затваря очите, с други думи, могла е „да спи“. Но още първия ден, когато ѝ бях представен, аз изсипах цяла чаша вода в очите ѝ и от това те, изглежда, нещо се повредиха. Оттогава тя постоянно ги държи полуотворени и като че ли примижава или кокетира. Имаше вид на чужденка от добро семейство, разведена жена на някой банков директор, който я хванал на местопрестъплението и я изгонил.

Третата беше една порцеланова девойка с много светли очи и с усмивка на уста. Тя стоеше винаги права, облегната на стената. Порцелановата девойка имаше едно хубаво качество: когато се изцапа, винаги можеше да се избърше и дори да се измие с вода. Поради това навярно в живота никога не можеш да видиш петната по тия порцеланови девици.

На мене никак не ми се харесваха нейните светли очи, а още по-малко порцелановата ѝ усмивка. Някак си твърде много личеше, че тая девическа усмивка е фабрична.

Четвъртият член на това общество беше един палячо с островърха шапка на глава, с разноцветни крачоли – единият жълт, другият червен – и с разперени ръце, в които държеше малки металически зилове. Макар че се валяше по пода, пренебрегнат от всички, единствен той в това общество имаше душа. Спомням си, че докато още беше нов, щом го натиснех по гърдите, той издаваше глас и започваше бързо да си движи ръцете и да

удря зиловете един с друг. Разбира се, в желанието си да видим какво има в душата на артиста, ние, децата, по примера на възрастните, му раздрахме гърдите и му изтръгнахме душата. Откакто загуби гласа си, към него започнаха да се отнасят с презрение и моята сестричка, и нейните другарки, а изглежда, че го презираше и оная буржоазия от прозореца – жената на лихваря, бившата съпруга на банковия директор, и порцелановата девица.

Някакъв революционен инстинкт, появил се в мене, ми внушаваше страшна омраза към безделната буржоазия от прозореца. Чувствах желание да ѝ отмъстя от името на презрения артист. И когато един ден останах в стаята сам, устроих истинска вартоломеева нощ. Изпокъсах им главите, краката, ръцете, оскубах косите им, разкъсах дрехите им, въобще устроих кръвопролитие, достойно за кръвожадния пивовар Сантер (Сантер. Антон Жозеф (1752–1809) – участник във Френската буржоазна революция, достигнал до генералски чин. Бил е притежател на пивоварна.) или за безсърдечния артист Коло Деброа, след което естествено дойде и съответното сълзопролитие.

Но, разбира се, това не е единственият ми подвиг, заради който съм ял бой. Имаше още много други. Колко пъти например съм връзвал с връв съвсем новите таткови обувки и напълнени с вода, съм ги возил като количка. Веднъж мама бе месила тесто и го беше поставила в нощвите край печката, покрито с кърпа, за да втаса. Играейки си край нощвите, аз седнах в тестото и му придадох такава форма, каквато не може да получи в нито един съд. Да не говорим за това, че после едва можаха да го отлепят от мен. Друг път бях докопал отнякъде кутия вакса и си намазах с нея една филия хляб за закуска, та трябваше после пет дена да ми прочистват стомаха. Веднъж пък, когато останах сам в стаята, изхвърлих през отворения прозорец една саксия с цветя, ножиците, една бродирана възглавничка, както и изкуствените плитки, които мама вплиташе в косите си, и любопитен да видя къде са паднали тия предмети, се наведох и се изтърсих през прозореца на улицата.

Би могла дори да се направи статистика на тия мои подвизи. Така например известно е, че шестнадесет пъти съм разсипвал чинията със супа върху коленете си, три пъти съм падал в казан, пълен с готова за пране вода, веднъж съм паднал от прозореца, един път съм бръкнал с пръст в окото на сестра си, два пъти съм се търкулнал по стълбите от горния етаж на долния.

Поради тия мои подвизи родителите ми и всички домашни решиха, че съм „извънредно живо дете“ и даже майка ми загрижено се вайкаше

пред гости: „Не знам какво да правя, трябва да си отварям очите на четири, тоя моят, малкият, е необикновено живо дете.“

На мен ми беше много приятно, че още в ранните си години съм придобил известна репутация и ревностно се стараех да я запазя на всяка цена. Затова започнах по-често да ходя с разбит нос, да скубя косите на сестра си, веднъж изкълчих палеца на ръката си, друг път си навехнах ставата на крака, а един ден разсипах жарта от печката и подпалих чергата на пода, покривката на масата и пердето на прозореца и направих, така да се каже, една грандиозна илюминация, макар че тоя ден нямаше никакъв държавен празник.

Но тия подвизи не са единствената характерна проява на детето от периода, когато още носи рокличка. В тоя период и момчетата, и момичетата са еднакво любопитни и еднакво нетърпими със своето любопитство. Може би с това може да се обясни фактът, че в тоя период и момчетата, и момичетата носят рокля.

И в това отношение аз бях на височината на създадената ми вече репутация. Засипвах с въпроси родителите си, всички домашни, всекиго, който идваше у дома на гости. Питах постоянно и се бях превърнал в жива напаст, от която трябваше да се спасяват. Аз не бях обикновено любознателно дете, а цяла машина за въпроси, която сутрин се навива и престава да работи едва вечер. Разбира се, мен ме интересуваха не обикновени, прости въпроси. Аз се стремях въпросите ми да бъдат колкото се може по-сложни и ми доставяше особено удоволствие да объркам колкото се може повече своя събеседник.

– Слънцето и луната мъж и жена ли са?

– Защо жените нямат мустаци?

– Магарето ходи ли на училище?

– Кой е насадил рога на вола?

– Защо е подут коремът на госпожа Станка?

Маса такива въпроси гъмжаха в мен, така че сега напълно разбирам оня нещастен баща, който бил дал обявление във вестниците: „Квартира, храна и добро възнаграждение давам на оня, който се наеме да отговаря на въпросите на тригодишния ми син…“

И въпреки че тези детски въпроси изглеждат безсмислени и смешни, на мен ми се струва, че те не са лишени от известна логика, понятна за децата, които гледат на нещата и явленията с непомътен поглед, и непонятна за възрастните, които колкото по-надълбоко навлизат в живота,

толкова повече губят способност логически да възприемат нещата и явленията. Да вземем за пример макар само тия четири-пет въпроса, които аз случайно нахвърлих по-горе, за да се уверим, че те биха били съвсем логични не само за мен, но и за всяко дете.

Така например аз съм поставил въпроса мъж и жена ли са слънцето и луната, вероятенно защото съм бил забелязал, че мъжът – слънцето – нощем никога не е у дома си, а жената – луната – никога пък денем не е в къщи. Вторият въпрос – защо жените нямат мустаци, трябва да е възникнал в моя детски ум като далечна догадка за появилото се по-късно феминистично движение, което без съмнение щеше да се развива значително по-бърже, а може би щеше вече и да победи, ако жените имаха мустаци. По третия въпрос – не само тогава, но и днес има толкова магарета, които заемат високи държавни постове, че аз бях просто принуден да запитам дали и магаретата ходят на училище. А въпросът кой е поставил рога на вола е един от обикновените въпроси на малките деца, отговора на които те научават обикновено когато пораснат и опознаят малко по-дълбоко живота.

Последният въпрос – защо е подут коремът на госпожа Станка – има по-тесен, чисто семеен, характер. Заедно с отговора иа тоя въпрос аз получих и няколко плесници. Госпожа Станка беше млада и изискана дама, която, като близка на нашето семейство, често идваше у дома. Когато един ден забелязах в нея известна промяна, запитах майка си:

– Защо е подут коремът на госпожа Станка?

Смутена от моя въпрос, за да избегне истинския отговор, майка ми каза:

– Ей така, бог я наказал.

– Да не би да е била немирна? – последва моят резонен въпрос и майка ми избяга от стаята, за да не отговори на това мое допълнително запитване.

Ако разговорът бе се свършил с това, всичко щеше да мине добре. Но аз полагах всички усилия да намеря приложение за своите нови познания и веднага преди обяд, щом дойде леля ми, аз ѝ казах, че знам защо тя няма надут корем. А когато следобед дойде поповата дъщеря госпожица Савка, аз я предупредих:

– Внимавай, да не бъдеш немирна, че ще ти се надуе коремът.

Сега, разбира се, вече получих отговор от мама, която с помощта на пантофа си ме изгони навън, без аз да мога да разбера вината си.

Но това не е единственият случай, когато в награда за своята любознателност съм ял бой. Тая любознателност се изразяваше не само в безконечни въпроси, но и в друга една характерна черта, също тясно свързана с роклята, която тогава носех. На обяд, на вечеря и по всяко друго време аз внимателно следях всяка дума, която си разменяха баща ми и майка ми, макар че те понякога говореха съвсем тихо очевидно за да не ги чуя аз. Мога да се похваля, че имах много добър слух и всяка дума, която чуех, употребявах много уместно.

Така например веднъж попитах госпожа Милка, една вдовица, която идваше често на гости у нас, винаги добре облечена и силно напарфюмирана:

– Ти да не си роднина с кобилата на Прока?

– Ой! Какви са тия думи? – побесня напарфюмираната вдовица.

– Мама казва, че си стара като кобилата на чичо Прока.

А когато веднъж окръжният началник дойде на семейния празник на дома ни, аз го запитах:

– Чичко, ти имаш ли дупка на главата си?

– Не!

– Е, откъде тогава ти е изветрял мозъкът?

– Какво?

– Татко казва, че ти е изветрял мозъкът.

Разбира се, след такива мои иначе съвсем искрени изказвания татко или мама веднага повдигаха задния край на роклята ми. Понякога дори се надпреварваха кой пръв да стори това. Честото вдигане на роклята съвсем я компрометира в моите очи – точно както става и в живота. И един ден направих първата мъжка стъпка в живота си. Изправих се решително пред мама и ѝ заявих, че не желая повече да нося рокля. Не зная какъв беше непосредственият повод за това мое решение. Може би честото вдигане на задния край на роклята ме е навело на мисълта, че е по-лесно да се вдига роклята, отколкото да се смъкват панталоните и че панталоните гарантират по-голяма безопасност па оная част на тялото, която служи обикновено на родителите и учителите като средство за възпитание. А може би решението ми е било продиктувано от други мотиви. Така например една от моите лели се беше захванала за мен още от рождението ми, твърдейки, че приличам на нея, и само това си знаеше. В това, че мога изобщо да приличам на нея, аз естествено виждах цяла трагедия и много е вероятно да съм искал да хвърля роклята, за да премахна още една следа от тая

прилика. А може би съм поискал панталони, защото у мен се яви силно желание да прескачам чужди огради. Два пъти в живота на човека се явява това желание – веднъж, когато почувства нужда да краде чужди круши, орехи и яйца, и втори път, когато почувствува нужда да краде чужда чест. Както виждате, следователно за рокля може да се прескача чужд плет, но в рокля – в никакъв случай.

Майка ми, разбира се, погледна на моето желание да хвърли роклята от друго гледище. Аз имах по-голяма сестра и носех всички нейни роклички, които ѝ бяха окъсели. Ако обуех панталони, нямаше вече кой да доизносва рокличките на сестра ми. Но въпреки тези съображения на мама аз твърдо държах на своето, крещях, плачех, пищях, търкалях се по пода, докато най-после майка ми донесе едни стари панталони на по-големия ми брат, натика ме в тях и ме прокле:

– Дано даде бог, синко, пак рокличка да пожелаеш!

И наистина клетвата ѝ ме стигна.

ЧОВЕК В ПАНТАЛОНИ

Невероятен, но действителен факт, който може да се наблюдава винаги в живота на човека, е, че щом се освободи от роклята, той става по-решителен и по-мъжествен. Роклята някак си те спъва, заплита ти се в краката и ти пречи да стъпваш твърдо, докато в панталони човек крачи свободно и безпрепятствено в живота. Спомням си за един мой приятел, който на младини направи само една крачка в живота си без панталони и това имаше за него много тежки последствия.

Панталоните определят не само рода, но и вида: когато обуеш панталони, става ясно, че си двуного. Панталоните са някак си по-морални – не защото са закопчани, а защото в тях човек е облечен, независимо дали стои на краката или на главата си. Освен това панталоните са и по-устойчиви, и по-надеждни – не защото роклята е символ на податливостта, а защото тя прави човека слаб и безволев. Има дори исторически доказателства за това. Всички древни народи, които са носили рокли, са загинали. Но трагедията на човечеството се състои не толкова в това, че тези народи са изчезнали, а в това, че те са изчезнали, а роклите са си останали. Тук има още едно странно обстоятелство: ако

роклята наистина е символ на податливост и мекушавост – поради което са загинали и народите, които са я носели – как да се обясни фактът, че и до днес тя се е запазила като униформа на представителите на силата — царете, поповете и жените.

Не защото съм враг на роклите излагам тук всички положителни страни на панталоните. Напротив, мисля, че колкото повече добри страни намеря в панталоните, толкова повече бих се проявил като приятел на роклите. Изтъквайки особеното значение па панталоните, нямам намерение нито да омаловажа значението на роклята, нито да я скарам с панталоните и да помрача добросъседските отношения, които съществуват между тях. С всичко това аз искам само да оправдая пред самия себе си оная гордост, която почувствах, когато за пръв път ми обуха панталони.

Впрочем, да се гордея толкова с панталоните, които ми обуха, аз нямах особени основания. Това бяха панталони на по-големия ми брат, по които беше изписана цялата му кратка, но бурна биография. Коленете бяха изтъркани от честите наказания в училище, а дъното беше така изтъняло и прокъсано от татковата десница, че аз постоянно чувствах някакво течение, което действаше зле на хремата, която влачех още от кръщението си.

Не зная дали тия панталони имаха някакви традиции, на които аз се подчиних, или у мен се таеше някакъв порив, който беше чакал само панталоните, за да се прояви, но веднага щом ги обух, аз станах такъв немирник и разбойник, че не можеха да ме спрат нито преследванията, нито заплахите. Докато по времето, когато носех рокля, цялата ми дейност се развиваше в стаята, сега всичките ми действия се пренесоха в нашия двор и в дворовете на съседите. Аз реших, че панталоните са измислени именно за да може по-леко да се прескачат оградите, и затова за мен не съществуваха вече никакви граници между нашата градина и градините на съседите.

Едно от първите ми упражнения в панталони беше катеренето по дърветата, което се оказа доста полезно занимание, защото благодарение на него можех да се добера до съседските орехи, вишни и круши. Тези упражнения ми донесоха и друга полза. Щом ме подгонеше организирана семейна хайка, аз като котка, преследвана от куче, се покатервах на високия орех, сядах на един клон и започвах да замервам с орехи преследвачите си. Но все пак семейните власти измислиха средство и срещу това. Когато въпреки всички подканвалия да сляза и да се предам аз

упорито си оставах горе, те донасяха пълна чиния със сладкиши, слагаха я под ореха и се скриваха в къщи. И аз като всяка невинна птичка, мислейки, че няма никого, слизах полека от дървото, за да грабна сладкишите, но потерята ме изненадваше, обкръжаваше, обезоръжаваше и отвеждаше вътре на разпит. Още тогава се убедих, че хора с малки слабости не са способни на големи подвизи.

Аз имах и други по-невинни забавления. Така например към белия, зализан, чист и едва ли не напудрен пудел на госпожа Вуич хранех някакво особено отвращение и веднъж така го намазах с мастило, че госпожа Вуич загуби съзнание и цяла година не можа да изчисти своя любимец. Друг път налях катран в съвсем новата обувка на по-големия ми брат и трябваше да я разрежат, за да му я свалят от крака. Веднъж пък на една вечеря, на която присъстваха архиерейският наместник и всичките ми лели, запалих под масата бенгалски огън и стана едно такова стълпотворение, че на човек да му се доплаче от жал. Масата се обърна и затисна по-големия ми брат, всички съдове изпопадаха в скута на най-старата ми леля, агнешката супа се изля върху коленете на средната ми леля (онази, на която съм бил приличал), цяла една сарма от кисело зеле заседна в кривото гърло на окръжния началник; майка ми получи сърцебиене, а най-младата ми леля набоде езика си с вилицата и цели три седмици след това не можеше да каже нито дума. Единствен, който се отърва благополучно, беше средният ми брат (оня, който на времето взе парите от прощъпалника). Той изчезна с една чиния със сладки и дълго не можаха да намерят нито него, нито сладките. Аз, разбира се, бях достойно награден за тая ми духовита проява.

В кръга на моите невинни забави влизаше например и това да се вмъквам в кухнята, когато там няма никого, и да сипвам по пет-шест шепи сол в ония ястия, които не обичах. След това с истинска наслада наблюдавах физиономиите, които правеха сътрапезниците ми по време на обяда, вкусвайки от пресоленото ястие. Освен това бях намерил отнякъде лисичи опашки, които закачвах на изкривени карфички; заставах пред вратата на улицата с ръце зад гърба, причаквах сутрин и по обед чиновниците от съда и от околийското управление, които минаваха покрай нас, и им окачвах отзад опашки. Чиновниците отиваха така в канцелариите, предизвиквайки бурен смях сред минувачите. Разбира се, скоро стана ясно кой ги удостоява с тези отличия и аз бях набит безмилостно, макар че и досега считам, че на повечето от тях тия опашки много им подхождаха.

Особено удоволствие представляваше за мен развлечението, когато дойдат гости у дома на вечеря, да тършувам по джобовете на горните им палта и да разменям вещите в тях. Колко пъти господин съдията отнасяше в къщи пудриерата на госпожата на околийския началник, а вдовицата госпожа Станка – калъфката от цигарлъка на учителя по сръбска история; госпожа попадията – табакерата за емфие на околийския началник, а околийският началник – заплетения чорап с четири игли и кълбенце прежда на госпожа Мара, жената на бирника. Разбира се, на другия ден започваше тичане за размяна на вещите, явяваха се разни съмнения и семейни неприятности и всичко завършваше върху моето седалище, по което бе изписана традицията на миналите времена.

Много обичах, когато имахме гости на вечери или на обяд, да се завирам под масата. Боже, колко много неща бих могъл да науча по време на тия мои екскурзии, ако разбирах всичко. Така например аз знаех, че има език на цифрите, език на цветята, но не знаех, че съществувал и език на краката под масата. На мен тогава дори не ми правеше впечатление, че краката на аптекаршата и на съдията се отнасяха така приятелски един към друг, като че ли са брат и сестра. Освен това крака на попа, който се показваше под расото му, отначало бях взел за крака на моята леля и се чудех защо се натрапва на крака на първоначалната учителка, тъй като знаех, че тя и леля ми съвсем не са на другарска нога. Жалко, че всичко това, което ставаше под масата, аз тогава не разбирах, а по-късно, много по-късно, когато започнах да разбирам, не можех вече да се завирам под масата.

Всичко това обаче бяха незначителни развлечения, а ония от по-широк мащаб ставаха навън, извън стаята. Там винаги ме очакваше цяла рота размирници, отхвърлили родителската власт, с които аз уреждах разни екскурзии по чуждите градини, тавани и покриви и с които играех на всички възможни игри, като се почне от игра на камъчета и се свърши с играене на правителство. Естествено най-много играехме на игри, свързани с това, което виждахме около себе си. Щом пристигнеше някакъв цирк, още на другата сутрин ние вече се премятахме, чупехме столове, режехме въжетата за пране, изкарвахме буретата от мазата и правехме хиляди други бели – за да усвоим цирковото изкуство. Пристигнеше ли театър, изпащаха си, разбира се, книжата от канцелариите на бащите ни, килимите и възглавниците от къщи, дъските на бараките, брашното от кухните, вълната от възглавниците (за мустаци и брада), а освен това разни

стари рокли, стари палта, изкуствени плитки и всевъзможни други предмети, които малките размирници събираха и донасяха от дома. Ако в града се набираха новобранци, ние играехме на новобранци. Ако в планината се появяха разбойници, ние играехме на разбойници.

Спомням си, че веднъж играехме и на криза. Кризата е явление, което съществува от самото възникване на тази държава и ще съществува, докато съществува и държавата, също както детето, родено с недъг, го влачи през цял живот. Политическите младенци най-много обичат да играят на тая игра, защо да не я играем и ние?

Разбира се, аз винаги бях тоя, който съставях кабинета. Тая моя мисия не се опираше на доверието на някакво народно събрание, но това съвсем не е необикновено явление в нашия политически живот. Понеже играехме в нашия двор, аз с много по-голямо основание от Людовик XIV можех да кажа: „L'etat s'est moi" и да заграбя цялата власт в ръцете си.

Всички искахме да бъдем министри (това впрочем не е само детска слабост) и тъй като нямахме поданици и никой не искаше да бъде поданик, не можеше да има и народно събрание.

Дори да бяхме зачислили като свои поданици гъските, пуйките, патиците и другите благонравни създания, които изпълваха двора ни и които със своята лоялност бяха много подходящи за тая цел, и да ги извикахме в народното събрание, пак не можехме да направим нищо. Те, разбира се, ще образуват клубове на народните представители, т.е. клуб на пуйките, клуб на гъските и клуб на патките, но тия клубове не биха ни най-малко повлияли върху народното доверие, присвоено от самите нас, защото, както е известно, политическите клубове са институти, които дисциплинират своите членове да не мислят със своя ум и да не се тормозят от угризенията на съвестта си. Гъсокът, пуякът и патокът, които станат, да кажем, председатели на клубовете, ще получат от нас уверения, че на тях лично ще им се подобри храната, и ето ти тебе болшинство, ето ти народно доверие.

Наистина между домакините животни в двора имаше и един таралеж, който пред вид външността си можеше да представлява опозиция. Но той спеше по цял ден, а опозиция, която спи, не е опасна. В края на краищата и тая негова външност не представляваше бог знае каква опасност, защото никой не се бои от опозиция, на която бодлите служат само за украшение.

Значи, ние имахме всички условия да бъдем неограничени владетели, а неограниченото господство като че ли е наше традиционно удоволствие.

Имайки следователно всички благоприятни условия, аз бързо разреших кризата и образувах правителство. За себе си задържах министерството на външните работи. Тогава никой от нас нямаше представа за хубавия и доходен пост министър без портфейл. Наистина на нас ни бяха известни портфейли без министри, но министърът без портфейл, изглежда, е по-късно откритие. Ако тогава имаше такъв пост, аз, разбира се, щях да се нагърбя с тежката задача да управлявам едно министерство без портфейл, без ресор и без канцелария. Но аз се заех с министерството на външните работи, защото бях „момче от добро семейство“ и слабо ми се отдаваха чуждите езици, което у нас също е едно от условията, за да станеш дипломат.

Правителството включваше още четири министерства: министерство на полицията, на финансите, на просветата и на войската. По времето, когато ние играехме на правителство, не съществуваха още редица днешни министерства. Нямаше например министерство на народното здраве, защото тогава, изглежда, изобщо не е имало народно здраве. Нямаше освен това и министерство на съобщенията. Пътища наистина имаше, но у нас отдавна вече се пееше като народна песен: „Ще заплачат друмищата за турците, защото няма кой да ни кара да ги поправяме!“ Гори също имаше, но в тях бяха господари разбойниците. Едва в най-ново време разбойниците бяха заменени от министри и бе образувано и министерство на горите. Подземни богатства, казват, и преди съществували, но тъй като тогава редовно се събираха данъците, не ставаше нужда да се търсят някакви други източници на богатства. Водите също така съществуваха и тогава и също както и днес служеха за наводнение, но по това време не се чувстваше нужда наводненията да се управляват от отделен министър.

Съставът на моето правителство изглеждаше приблизително така: министър на външните работи, както казахме – аз; за министър на просветата назначих някой си Чеда Матич, понеже беше повтарял първи и втори прогимназиален клас и се бе занимавал по-дълго време с учение. Освен това той беше изключван два пъти от училище и поради това знаеше на пръсти всички училищни закони. Най-после той гледаше на грамотността като на лукс, така както мислеха за нея и тогавашните истински министри. За министър на полицията назначих Симо Станкович,

син на един стражар от околийското управление, тъй като имах пред вид, че полицейският занаят в тяхното семейство има вече традиция и че възпитанието, което е могъл да му даде баща му, стражарят, е достатъчно, за да бъде министър на полицията в Сърбия. Но освен това той имаше и други качества. Така например той можеше грозно да псува всички – от господа-бога в небето до най-дребната бълха в леглото, а можеше, ей богу, и юмрук да покаже, и ножче да извади. Всичко това го правеше някак си много подходящ за министър на полицията и всички бяхме убедени, че в негово лице сме направили сполучлив избор на човек за тоя пост. За министър на финансите взехме някой си Перица от трето отделение. Той носеше цепнати отзад панталони и през тази цепка постоянно се подаваше като опашка единият край от ризата му, която беше малко по-чиста само в неделя до обяд. Тоя Перица нямаше никаква квалификация както за тоя ресор, така и за който и да е друг ресор, но това никога не е било пречка при съставянето и на истинските кабинети. Мръсната опашка, която влачеше след себе си, не само че не беше някаква пречка, но представляваше и нещо като квалификация, и то толкова характерна квалификация, че би могла да послужи като постоянен отличителен белег на всички министри на финансите.

За военен министър взехме нашия другар от еврейско вероизповедание Давид Мешулам. За това ние си имахме своите съображения. Най-напред искахме да избегнем всяка възможност за война с някоя чужда държава, а освен това – да дадем възможност на нашия другар Давид да участва непосредствено в търговете, които урежда министерството на войната, тъй като знаехме, че той и без това ще вземе участие в тях.

Така съставеното правителство провеждаше своите заседания върху една камара складирани дърва, но най-често горе, на ореха, където всеки министър възсядаше по един клон. Това, второто място, би могло да се препоръча на всяко правителство, защото само високо на някой орех или на покрива на някое четириетажно здание то би могло да се отърве от любопитните журналисти.

Като поставихме Давид Мешулам начело на нашата войска, ние спокойно можехме да даваме вече изявления за нашата миролюбивост. Ние не подозирахме обаче какво се крие в душата на нашия военен министър. Един ден, точно когато в министерския съвет трябваше да се разисква въпросът как цялото правителство да прескочи през оградата на

Милош хлебаря и да обере черешите в градината му, които бяха вече узрели, румени и така сочни, че биха примамили и всяко друго правителство, Давид Мешулам изнесе един инцидент от международно значение, при който един наш поданик бе тежко пострадал и който ни заставяше в името на нашия престиж да увеличим размерите на компенсацията.

Случаят, който изнесе пред нас Мешулам и който впрочем бе известен на всички ни, се състоеше в следното: нашият паток се бе проврял преди известно време под стобора и отишъл в съседния двор в момент, когато патокът на съседите не бил между своите патици. На правителството не бе известно с какви намерения нашият паток е отишъл при чуждите патки, но там върху него кръвнишки се нахвърлили патокът-домакин и тамошните гъсоци и така пребили и разкървавили нашия паток, че той едва се завърнал жив в родината с половин опашка и с оскубана глава. Военният министър предлагаше да обявим война на съседите, и то още утре, четвъртък следобед. Той бе избрал тоя ден по две съображения: първо, защото в четвъртък следобед нямахме училище и, второ, защото Мешулам бе получил поверителни сведения, че утре следобед съседите ще идат на лозе и у тях няма да остане никой.

Своето предложение той завърши с Мойсеевия принцип: „Око за око, зъб за зъб“, т.е. той предлагаше за оскубаната наполовина опашка на нашия паток и за няколко пера от главата му ние да оскубем напълно всички гъски на съседите. Той особено настояваше да се отмъсти на гъските, защото в края на краищата, казваше той, съседският паток е имал донякъде основание да нападне нашия, тъй като е бранел своята семейна чест, но гъските са се намесили в тая работа без всякакво право.

След като предложението бе прието, Мешулам изработи и стратегически план. Според тоя план министърът на финансите, като по-малък и слаб, нямаше да участва активно в експедицията, а ще стои на пост горе на самата ограда, за да ни предупреди, ако някой се появи. Аз, министърът на просветата и министърът на полицията имахме за задача да скубем гъските, а той – министърът на войната – да събира перата. Планът бе приет и на другия ден военният министър пристигна на уреченото място с една празна калъфка за възглавница. Това беше цялото ни военно снаряжение.

Точно в два часа и седемнадесет минути започна атаката. Аз не знам дали беше точно толкова, но си спомням, че когато часовникът на черквата

удари два, колата със семейството на съседа потегли за лозето и малко след това ние веднага прескочихме оградата, а министърът на финансите остана горе на нея. Определям в два часа и седемнадесет минути, понеже така обикновено започват съобщенията от бойното поле. В два часа и двадесет минути аз скубех вече една гъска, министърът на полицията – втора, а министърът на просветата — трета. Гъските врякаха отчаяно, но ние, придържайки се о принципа: „Око за око, зъб за зъб, перо за перо“, продължавахме своята работа, докато трите гъски не останаха съвсем голи, като че ли току-що излюпени. В това време министърът на войната усърдно събираше перушината във възглавницата. В два часа и тридесет и две минути извършихме нападение върху други три гъски. Сражението се развиваше много правилно и победата клонеше на наша страна, но – както обикновено се случва в стратегията при такива обстоятелства – оказа се, че военният министър не е предвидил, че противникът може да получи подкрепление. Изведнъж и съвсем неочаквано във фланга на нашия разгънат фронт се появи кучето на съседите, което дотогава бе спало някъде в кухнята. Това неочаквано нападение внесе известно смущение в нашите редове и министърът на полицията, върху когото кучето първо се нахвърли, пусна наполовина оскубаната гъска, грабна един камък и влезе в ръкопашен бой с него, бранейки фланга ни. Ако тая ситуация се бе задържала, ние щяхме да спечелим крайната победа, но ето че се яви още една изненада. Лаят на кучето пробуди прислужника, който бе спал дотогава в кухнята, и той се яви на бойното поле с тояга в ръка.

Под такъв тежък артилерийски огън би отстъпила и най-опитната войска. Не знам какво стана по-нататък. Спомням си само, че чух ударите на тоягата по гърба на министъра на просветата и неговото отчаяно „о-ох!“. Министърът на полицията се покатери като котка на едно дърво и оттам скочи смело на покрива, защото прислужникът започна да го замерва с камъни. Аз благополучно прескочих оградата, тъй като и сам бях почнал вече да усещам върху гърба си действието на противниковата тежка артилерия. Министърът на финансите започна да пищи и плаче с такъв глас, като че ли се намираше пред парламентарна анкета. Той се опита да побегне от оградата, но опашката, която стърчеше отзад, се закачи за един гвоздей и той остана да виси на оградата. Знаех си аз, че тая опашка, която влачи след себе си, все някога в живота ще му попречи, и ето че така и стана. Прислужникът на съседите отиде, разбира се, при него, сне го от оградата, както се откъсва зряла круша, и му тръсна такъв бой,

какъвто не би могъл да му удари и най-крайният опозиционер от лявото крило. След това с ловък удар го прехвърли като футболна топка през оградата. В тая паника никой не видя къде изчезна министърът на войната и дълго след това не можахме да разберем какво е станало с него.

Когато след това тежко поражение най-после успяхме да дойдем на себе си, събрахме се на нашия таван, за да прегледаме състоянието на силите си. Установихме следното: морално състояние – много лошо, личен състав – всички налице, един тежко ранен и един убит. Ние считахме, че военният министър е убит и затова аз реших да бъде погребан на държавни разноски. Но това мое предложение не можеше да бъде изпълнено, понеже трупът му още не беше намерен.

Едва по-късно разбрахме, че веднага след като забелязал прислужника, военният министър благополучно се скрил зад дървата и едва когато всичко утихнало, той се измъкнал оттам и отнесъл у дома си пълна калъфка с гъши пера. Според поверителните сведения, които събра по-късно министърът на полицията, цялата тая война ние бяхме водили собствено само защото майката на Давид Мешулам трябвало да напълни една възглавница с гъши пера. Така още веднъж бе потвърдена известната историческа истина, че дребните причини често имат големи последствия.

Разбира се, не се свърши само с това. Последствията от големите световни конфликти се проявяват едва след войната. И макар че по начина, по който бе образувано, нашето правителство изглеждаше съвсем противоконституционно, ние, уверявам ви, бяхме единственото правителство в Сърбия, което при подобни обстоятелства е почувствало цялото бреме на своята министерска отговорност.

Цялото произведение може да прочетете тук:
https://chitanka.info

Материала подготви: Десислава Бейска
Провери: Диляна Гаджева